

AZ ÉLETMŰ EDDIGI ZÁRÓDARABJA

BATA IMRE

Csak néhány megjegyzésre futja a rendelkezésemre álló időből. A *Krisztus levétele a keresztről* című eposzról szól ez a néhány jegyzet – nevezem tézissornak – s annak tudatában szólok, hogy bármennyire is terjedelmes a mű, mégis tekintettel kell lennünk Juhász egész életművére, kivált pedig *A csörgőkígyó hőszeme*, *A boldogság*, *A tízmilliárd éves szív*, a *Föld alatti liliom*, és végül, de nem utolsósorban *A halott feketerígó* című opusokra. Mindez egyáltalán nem teszi próbára az emlékezetet, hogyha eleget időztünk velük, köztük. Mert éppen ez az egyik legfontosabb felismerés a Juhász-életművel való tartós együttműködésből eredően. Az, hogy monumentalitásuk erős hatása megkönnyíti a bennük való eligazodást. Másik világ ez, nem a mindennapi valónk, s otthonosak lehetünk benne!

Magát a *Krisztus levételét* tekintve egy életrajzi mozzanatsort kell kiemelnem. Emlékeztetni kívánok arra, hogy Juhász ötvenhat után mély depresszióba esett, amiből a *Harc a fehér báránnyal* című kötet verseinek tanúsága, a töredékben hagyott *A halottak királya* szerint csak nagyon nehezen tudta magát kiszabadítani. Ahogy arról az egyenes beszéd így bizonykodik: „Túl sokat beszéltem? / Némaság a sorsom? / Táltos-szívem féltem? / Bedagadt a torkom? // Csontváz-hadsereget / tenyészt csillag-sorsom? / Fölfalták hitemet? / Sírdomb lett az arcom?” – Vagyis a roppant történeti eseménysor után évekre volt szüksége, hogy újra megszólalhasson. Egy újabb történeti fordulat és annak előkészülete viszont egyáltalán nem némította el, noha depresszióra elég oka volna utóbb is. Nem, most megszületett a mű, a *Krisztus levétele a keresztről* is, amelynek ötvenhatal összefüggő motivikája visszaül az emlékezetes *A tétközlő országra* is. A keresztre feszítettet levenni a keresztről itt egyáltalán nem azt jelenti, hogy fejezzük be a megváltásrítust, s ezzel minden rendben van, mert éppen ellenkezőleg, semmi sincsen rendben, az emberiség megváltthatatlan, noha csak az egyes embernek van bűne . . . És ezért minden istenkedés, ezért a költő könyörgése, hogy a megváltthatatlan ember, aki csak a halálban

lelhet nyugodalmat, nem azonosítható az emberiséggel. Az egyes meghalhat, az emberiség el nem pusztulhat.

Juhász nem egy föltámadásra kész *corpus* vesz le a keresztfáról. Olyan szent testet, ami a maga természetes valóságában egyáltalán nem könnyű teher a vállon. Mondhatni, ez itt egy huszadik századi megváltói *corpus*, mondhatni, a megváltás ismét nem sikerült. Amiből egyáltalán nem következik, hogy a kísérlet hiteltelen volt, hiszen az eposz éppen arról tanúskodik, hogy sok a halott. Gyerek, akasztott ember, kiskatona ég a páncélos tornyából félig kizuhantan. Vagyis egyáltalán nem érdektelen az optika. Olyan emberé, aki látott mindent. A népet az utcán és a népet otthon, s tudja, hogy a hősök ma már nincsenek köztünk, mert akkor meghaltak. A többi? Vagy elment, vagy ha itt maradt, akkor III/III-as lett, vagy a tudományok doktora, amihez ugyancsak szükség volt nagypolitikai egyetértésre is. Az a fontos, hogy az eposz tanulsága szerint a költő magányosan járta az utcát, lánya Bián, felesége ama bizonyos klinikán. De akad azért a magányosnak társa is. Fontos ember, a szobrász – Ferenczi Béni –, akinek majd szerepe lesz az eposz zárlatában.

Hogy aki annyi halállal él, mint Juhász Ferenc, annak élet iránti rajongása szinte a képzeletet haladja meg, az természetes, hiszen a világ egészének mítoszi megragadása – és az egésznek nincs más lehetősége a megragadásra! – csakis az egymáshoz rendelt ellentétekben, a polarizáltság együtt érzékelésében lehetséges. Igen és nem, lent és fönt, férfi és nő, meg természetesen halál és élet. Ady is erről beszélt: Élet s halál együtt mérendők. Erről Dante, és erről Vörösmarty, hogy csak azokat emlegessem, akik Juhásznak a legfontosabbak. És ebben a bináris oppozíciós viszonylatrendben mutatkozik meg ötvenhat és következményei értelmezése, ami ennek az eposznak – a *Krisztus levétele*nek – a tartalma, mikor a téma maga ötvenhat. És ötvenhat a költő számára két – ellentett – irányból közelített. A jelen felől és a gyermekkor felől. Így keletkezik az a mítoszi tér, amelyben mindaz, ami ötvenhat, teljességében jelenik meg a költői látomásban. És ez nem fel- vagy alástillizálás, hanem önmagával azonosság, itt ötvenhat azt mondja, amit csak az úristen mondhat magáról, vagyok, aki vagyok . . .

Másik tézisem a látomásra vonatkozik.

Ahogy Juhász a látomásban él, és a látomásról beszél, annak két kifejező mozzanata van. Az egyik, hogy valamennyi érzékerületet a látásnak rendeli alá, a másik, hogy nemcsak ő néz, mert reá a dolgok is visszanéznek. Érdemes volna az életművet abból az egyetlen vonatkozásból átvizsgálni, amikor a költő a szemről beszél. De legyen elég itt csak *A csörgőkigyó hősze*me című kötetre gondolnunk. Már maga a hősze, vagy a rovarok cellás szemei, vagy ahogy édesanyja kioperált szemlencséjét buszgatja, majd eltemeti. De van egy másik bőséges forrásunk ehhez a szem- és látáskultuszhoz. *A tízmilliárd éves szív* című gyűjteményben található 1987-ben írott *Fűszál-éposz*. Hogy mi van itt a látásról és a dolgok visszanézéséről följegyezve! S mindezt azért mondom, hogy a *Krisztus levétele*nek egyik legjellemzőbb karakterjegyét itt hangsúlyozzam. Itt ugyanis a befelé nézésről van szó. „Szemeim, mint könnynedves látás-

szögek a bomló szív-belsőbe jutva, ahogy a bevert szög átüt a koporsófödelen.” De ennek a befelé fúródásnak megvan a másik mozzanata is: „Te a Kint és a Bent Egyszerre Ugyanaz, a Belső burkolata Kinti Héj, a Külső Tartalma Benti fényes Komorság, te Két Állapotból Eggyé-szövötten Összepréselődött fekete Láng Fehér Sötétség . . .” – rebeგი a nyelv azt, ami azonban egyszerűsíthető arra a mozdulatra, hogy az ember szorosán lehunyja a szemét, s úgy néz, mert az is nézés! „Mert téged nézlek – folytatja ímígyen – s nem téged látlak! Mert nem azt látom, amit nézek! Szemem, mint a dögkút, amibe elhullt állatokot dobálnak.” S ez még mindig nem elég. „Mert mi lakja a dögkút még föl nem töltődött belsejét?” „. . . üresség-hengerében milliárd kövér, páncélos, bundás légy sír, döng, dong, nyüszít, sikít, vonít, nyafog . . .” S végül a kérdés: „Mert mit látok én, nyüzsgő, tébolyult, legyekkel befödött dögkút-szemű vak?” Akaratlanul Oidipusz jut eszünkbe. E befelé néző tekintet előtt, a dögkút-szemű vak látomása olyan megrendítő életképet szül, ami akár ötvenhat etalonja is lehet. Halott kisfiú a síneken, boszorkányra sikeredett vénasszony szomját oltja a vízcsapnál, hatalmas, düledt mellű és gögös férfi megy fegyveresen és vállán-hátán antantszíjra emlékeztető átvetttségben tenyérnyi trikolór, akasztott ember mellett közönyös figura vizez, az égő tank tornyából lángholó testű kiskatona lóg ki, s a nyelvhasználat is kifejező, mert éppolyan naturalisztikusan kiképzett, mint a corpust cipelő költő. Hiszen a Megváltó és ötvenhat egymással szinonimek.

Hatalmas életképek!

Juhászunk is menekülni támad kedve, csakhogy menekülhet-e? Enyhítené az állapotot a gyerekkori életkép, amit egy hajdani szó, az iszkiri idéz föl lelkében. A szó viszont akkor ugrott tudatának felszínére, mikor az utcán átfutó kisfiút elesni látta. Egymáson tűnik át gyerekkor és ötvenhatos pillanat, a kisfiú holtteste a sínek közt, a villamos áramszedőjén meg nagykabát lóg, a papáé is lehetett volna . . . Íme a tékozló idő, ami több, mint volt a tékozló ország. E látvány azt sugallja, hogy mindez nem lehet Isten műve. A történelem nem az Isten műve, „. . . mert Isten csak néhány alaptényt gondolt ki, néhány alaperőt, néhány alapállapotot szórt szét az önmagán kívüli ürességben, a végtelen semmi-tömbben, az volt az ihlete, az alapsugárzás egyenletképlete, aztán magára hagyta képleteit, dolgozzanak, tegyék, amit akarnak, kezdjen működni a tűz és a feszültség! S horgolni kezdte a semmiben tenyésző pontokból magát a világ.” Vajon meg lehet váltani ezt a világot, ami nem más, mint „önmagát meghorgolt élet-tudat a tiktos szerkezetű vákuum-közönyben”? Nem, nem lehet megváltani a világot, mert ez az ördög műve, villan át a költő agyán a manicheista elképzelés, amiből mégis az következik, hogy a világot újra meg újra meg kell váltani. Mert hiába jut oda a költő, hogy el kéne innen menni, ha nem is futni, ha nem is iszkiri, csak el, el.

De hát teheti ezt éppen a költő?

Kifuthat vajon hazájából, a nyelvből? Nem, abból képtelen kiszakadni. Adjuk át a szót neki:

*Ez a nyelv; Látásod, hallásod, szaglásod, ízlésed, tapintásod
 látószerveid, hallószerveid, szaglászerveid, ízlésszerveid, tapintószerveid
 lehetőség-lévhálózata remény, kozmosz-neutronszövevény-mindenség-ütközet
 roppant csatája bonyolult tűz, szétszórt mindenség-molekulák
 mindenség-atomok, mindenség-elektronok és apróbb erőmagok és hullámmagok
 táguló, távolodó és mégis egybeszóit terpedés-láza
 kozmikus sejtek szöveteépülés-tudásaránya, halottak hozománya halál,
 mitikus sejtburjánzás fényösszeg-gömbszitája:
 kifelé-befelé erjedő
 fényhinták egymásba-tolt, egymásba ágazó szivacs-váza
 eleven összevissza-zúrzavar beteljesült boldog egyszerűség, mint zavaros
 neuronszövet-folyadék, kicsi és óriás, törpe és gigász
 hullámcsomagok
 erőcsomagok, tűzcsomagok, gázcsomagok, olvadáscsomagok
 fonata létszövet.*

*Ez a biológiai összetettség ugyanúgy nyelv, mint nyelv az is, ami visszánéz.
 Mert ez a nyelv a te világmindenség-szerkezet káosz-tisztaságod
 Földgolyód barna alkonya, csillagtenyészetek virág-állat-telep-rengetege éj, a
 kozmikus sötétben a csillagok közötti nem-üres üresség tág magánya vagy te
 tűz és pont-tüzek közötti fagyssötétség-üregek minden irányban egyre
 mélyebb-cellaház-társulása, a bőség nyálcsordulása fény-szövődmény
 izzás-irgalom valóság-szövetség, ami nincs is talán,
 ami lesz mégis ha te már nem vagy.
 Mert ez a nyelv a te halandóság-jutalmad, mámor-bizalmad, agyadnak
 gyémánt-tudása, halálgyőzelmed egyetlen fénybárka-túlvilága, aranykard,
 ha a fény-gyáva árnyhajtogatás-vitorla Sátán szívédnek békét nem hagy.
 Mert életedet kéri szavaidért cserébe, rádssziget, rádfűj, rád köp, nem
 megy a fenébe! S azt hiszi megfagysz denevér-vigyorában.
 De hasadóanyag-sugárzásnál erősebb sugárhús-teste.
 Hiszen a fáról a kivégzett embert levette.*

Íme, a sajátos szem látomása. Az anyag élő mozgalma mind mikro-, mind makrotérben. E mozgalom megelevenülése közepette a nyelv szóvilága hihetetlenül aktiválódik. Ez az anyagi dinamizmus a nyelvben a látás és a nyelv intenzív összjátéka, képzuhogás, bonyodalom, ami a költőt annyira fogva tartja, hogy kiszabadulni nem is tud belőle. S ez a fogság az ő hitelessége. Mert ebből kikeveredni nem lehet, csak a halál szabadíthat ki szövevényéből.

És csak annál döbbenetesebb az eposz záróképe.

A szobrásszal – a némaságba zuhant Ferenczi Bénivel – szósakkot játszik a költő:

*Térdeid között mankó-sétabot. Viaszcsokor kezeid a boton. Szó-sakk.
Nézlek. Szó-sakk. Kérdezlek. Óriási rezgőnyárfák aranypetty-ezüstláng
szövőszékére feszítve ülünk. Kérdés-sakk. Szó-némaság.
És amit mondasz: nem igen. Igen, igen, igen, igen, igen,
És: nem, nem, nem, nem, nem.*

Igen, a szózuhogás végül ide, erre a két szóra, az igen és nem bináris logikájára egyszerűsödik. De milyen beszédes annyi szó után a fekete és fehér, az ég és a föld és az igen meg a nem!